

Univerzity Karlovy v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Alena Školová

Syntéza ekologie a ekonomie jako možné řešení ekologické krize

**The synthesis of ecology and economics as a possible solution
to ecological crisis**

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Oleg Suša CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda s úctou poděkovala panu PhDr. Olegovi Sušovi CSc. za jeho ochotu pomoci s vypracováním této práce, za velice podnětné diskuse k tématu a především za jeho dalekosáhlý přehled v oboru. Dále děkuji Aleně a Evě Petelíkové za výraznou korekturu textu, která neméně přispěla k následující podobě práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. května 2012

.....

Jméno autorky

Abstrakt:

Následující text se věnuje tématu ekologické krize, jakožto globálnímu problému silně spjatému se světovým hospodářstvím. Práce prvně reflektuje přírodní projevy ekologické krize, jako jsou například znečištění vod i vzduchu, klimatické změny či také problém odpadů. Dále se zabývá souvisejícími aspekty ekologické krize v rovině sociálně-ekonomické, zde jsou analyzovány problémy chudoby, nedostatku potravin apod. Další část práce je rozбором neoklasického ekonomického myšlení v souvislosti s ekologickou krizí a toho, jakým způsobem se na ni přičiňuje. Ekologická ekonomie, která je představena následně, je pak poznávacím nástrojem, který by mohl pomoci eliminovat současnou ekologickou krizi a zároveň předcházet mnohem horším. Z textu vyplývá, že v současnosti již není možné pohlížet na přírodní zdroje pouze z hlediska konvenční ekonomie.

Klíčová slova:

Ekologická krize, projevy ekologické krize, neoklasická ekonomie, ekologická ekonomie

Abstrakt:

The presented thesis is focused on a ecological crisis. It is considered as a global probleme, which is connected with a world economy. The first part reflects manifestations of the ecological crisis such as for example a pollution of water and air, a climate changing and problems of waste etc. Than the thesis deals with social-economic problems of poverty, deficit of food and water, which are related to the physical manifestations. The followig part defines the neoclassical conventional economics and how does it bound up with the ecological crisis and how does it contribute to gettig worse the conterporary state of environment. After that is presented the ecological economics as the cognitive tool, which would be helpful in the elimination of the ecological crisis and probably in the prevention a far worse situation. The text showes, that only the conventional look at natural sources is not possible today.

Keywords:

Ecological crisis, manifestations of ecological crisis, neoclassical economics, ecological economics

Obsah

Úvod.....	7
1. Ekologická krize	9
1.1. Hlavní projevy ekologické krize.....	10
2. Sociologické otázky současné ekologické krize	15
2.1. Nadměrná urbanizace	16
2.2. Chudoba	17
2.3. Růst populace.....	21
2.4. Potravinová krize	22
2.5. Kulturní aspekty.....	24
2.6. Politické aspekty	26
3. Ekonomie a současná ekologická krize	29
3.1. Klasická, neoklasická ekonomie.....	29
3.2 Ekologická ekonomie	31
4. Komparace sociologického a alternativně-ekonomického přístupu	37
Závěr	39
Seznam použité literatury	41
Přílohy.....	44

Úvod

O ekologické krizi se v posledních letech hovoří stále více a více. Je to téma, které se dotýká celé řady vědních disciplín a které je reflektováno z mnoha různých úhlů. Někteří jej dokonce považují za mýtus, který byl vygenerován záměrně zkresleným pohledem ekologů, environmentalistů¹ nebo následně masmédií. I to může být z části pravda, avšak před tímto soudem je třeba proniknout do problému o něco hlouběji než z úhlu pohledu pouze jedné vědní disciplíny².

Cílem mé práce je posoudit problém ekologické krize z pohledu sociologického a ekonomického, načež ten ekonomický by měl být tím stěžejním pro naznačení možného praktického řešení.

Nejdříve otevřu téma ekologické krize jako takové. Pokusím se vystihnout důležité aspekty odborné diskuse na toto téma a především oblasti projevů ekologické krize, jak jsou nejčastěji uváděny nebo nejvíce debatovány.

Poté bych navázala sociologickou reflexí společnosti v souvislosti s ekologickou krizí, více či méně akutními sociálně-ekonomickými problémy vyskytující se po boku devastace přírodního životního prostředí, ať už jako příčina, doprovodný jev či jako důsledek.

Další část věnuji ekonomickému přístupu, který se v tom klasickém paradigmatu staví spíše negativně či úplně mívá diskusi ohledně ekologické krize. Zde se zaměřím na základní východiska klasické konvenční ekonomie. Alternativní proud ekonomie, jímž se chci zabývat dále, se ovšem dokáže odklonit např. od klasické vize růstu a snaží se orientovat i na problematiku vlivu ekonomiky na přírodu a její přirozené seberegulující cykly (a daří se tedy skloubit ekonomické principy s ekologií) a předkládá zcela reálné řešení těchto negativních vlivů a jejich dopadů.

Práci sociologů v tomhle směru vidím více jako teoretickou, reflexivní. To praktické řešení nacházím právě v alternativních přístupech ekonomických.

---

¹ Ekologie: nauka o vzájemných vztazích živých organismů a prostředí, v němž žijí (Elmerová in Geist, 1992, s. 74).

Ekologismus: hnutí laických ekologů, kteří bez jakéhokoli vědeckého přístupu bojují proti současné technické společnosti a proti jejímu znehodnocování životního prostředí.

² Např. z pohledu neoklasické ekonomie

Co se týče metodologické stránky práce, text bude přehledně strukturován do několika kapitol a podkapitol a pro citování literatury bude využita citační norma ČSN ISO 690. V případě použití zahraniční literatury bude využito mého osobního překladu.

Pouštím se do této práce s pocitem naléhavosti a aktuálnosti toto téma zpracovat a nastínit alternativní proudy ekonomie jako přijatelné, smysluplné pojetí soužití moderní společnosti a přírody v harmonii.

1. Ekologická krize

Téma ekologické začíná být aktuální od 70. let 20. století. Bývalo a vlastně ještě stále je používáno zejména v souvislostech nebývale rychlého průmyslového, technického, technologického, ale i ekonomického vývoje moderní společnosti od konce 2. světové války a narůstající globalizace jakožto nového jevu. V roce 1972-1973 nastává ropná krize, která do té doby nemá obdoby a dá se považovat za jakýsi spouštěcí impuls (nebo alespoň jako jeden z hlavních) k uvědomění si hrozby související s neobnovitelností některých přírodních zdrojů a s tím spojených limitů ekonomického růstu. Tuto situaci 70. let ještě podtrhává vznik Římského klubu a především jeho první zpráva *The Limits to Growth*, jehož vypracováním byla pověřena řada vědců z MIT (Massachusetts Institute of Technology). „*Zpráva zkoumá několik scénářů a vyzdvihuje možnosti, které se před společností otevírají a umožňují sladění udržitelného rozvoje a přírodních omezení*“ (Club of Rome). „*Základem filozofie římského klubu je myšlenka, že v konečném prostředí není možný časově neohraničený růst*“ (Keller, 1997a, s. 113). Na tomto podloží se rodí debaty o ekologické krizi, která vzniká negativním antropogenním (stále vrůstajícím) vlivem na přírodu.

Ekologická krize, jakožto narušení přirozených přírodních vztahů, působí globálně a jako hrozba se objevila ve chvíli stále těsnějších vztahů společenských, kulturních a ekonomických. Je to tedy debata ohledně celospolečenského či ještě obecněji celoplanetárního problému. Jak výstižně popsal Ulrich Beck již v 80. letech v díle *Riziková společnost*: „*Zatímco bída je hierarchická, smog je velkoryse demokratický*“ (Beck in Keller, 1997a, s. 174).

Charakteristická pro ekologickou krizi je šíře problému, neboť tato krize postihuje celou planetu. Z tohoto důvodu pak je možné problém považovat za globální, ovlivňující mnoho vědních disciplín např. ekologii, biologii, ekonomii, právo, politologii, sociologii, filosofii a dotýkající se i reálných výstupů těchto věd, a sice ekonomiky, managementu jednotlivých podniků, politiky, kultury apod.

1.1. Hlavní projevy ekologické krize

Následující část je věnována stěžejním projevům ekologické krize, které považuji za všeobecně známé³ a definuji je tak i bez jakékoliv odbornosti v oblasti přírodovědné a ekologické. Jednotlivé problémy shledávám na stejné úrovni důležitosti a nemám v úmyslu je jakkoliv hodnotit, či nadhodnocovat jeden vůči jinému.

Znečištění ovzduší jako důsledek především spalování různých druhů paliv se projevuje v ubývání ozónové vrstvy, která nás a všechny ostatní ekosystémy chrání před nepříznivými vlivy UV záření a dalšími kosmickými záření. Největší podíl znečištění způsobuje spalování fosilních paliv (tepelné elektrárny na pevná paliva, rafinace ropy, spalování benzínu), provoz motorových vozidel (spalování benzínu, nafty, a další výfukové plyny, např. těžké kovy), řízené vypalování lesů, skládky odpadu, ze kterých se uvolňuje metan, a spalování odpadu. Nadměrné vypouštění plynů podporující skleníkový efekt (oxid uhličitý, metan) má za následek jeho zesílení.

A to už se dotýká dalšího projevu ekologické krize, a sice **změn klimatických podmínek**. Zesilování skleníkového efektu Země vede ke globálnímu oteplování, které má vliv nejen na ovzduší, ale i vody, oceány a jejich proudy. Oceánské proudy, jejich směr a teplota ovlivňuje počasí na celé planetě, a proto jejich byť nepatrná změna může vést (a vede) ke zvýšení frekvence výskytu extrémních teplot (pro příklad nemusíme chodit daleko ani místně ani časově, letošní zimní extrémní teploty 2011/2012 byly dostatečným příkladem) nebo přírodních katastrof, jakých můžeme být svědky (Catrina – jih Spojených států amerických 2005, Cunami – Indický oceán 2004, zemětřesení a následná Cunami – Japonsko 2011, v ČR – povodně 1997, 2002).

Nejen ovzduší je infikováno látkami, které tam nepatří nebo určitě ne v takové míře, v jaké se tam vyskytují v současnosti, ale **znečištěna** je také **voda**. Voda povrchová, tzn. řeky, moře, oceány, přes vodu podzemní a tím pádem i vodu pitnou obsahuje řadu látek, které ohrožují vodní ekosystém, a dále i všechny ostatní. Chemické znečišťující látky se dají rozdělit do dvou skupin, a sice látky organické a anorganické. Organickými mohou být dezinfekční a čisticí prostředky, ropné deriváty (paliva, maziva a vedlejší produkty hoření), průmyslová rozpouštědla obsahující těkavé látky a dále například chemické sloučeniny využívané v kosmetice, hygieně či léčivech. Anorganickými látkami ve vodě jsou např. nadměrný obsah

---

³ Zde vycházím z toho, že se tato témata objevují i v neoborné literatuře, stejně jako v médiích. To, že jsou takto zkreslována či jinak znehodnocována fakta odborníků, je další věc.

oxidu siřičitého (jako emise průmyslových závodů a elektráren), který se do vod dostává tzv. kyselými dešti, chemické sloučeniny průmyslového odpadu, hnojiva s obsahem živin (které způsobují tzv. eutrofizaci vody⁴), těžké kovy, jako součást výfukových plynů motorových vozidel, sedimenty (následkem půdní eroze, která může být přirozená nebo způsobena hrubým zásahem člověka, např. kácením lesů, poli, zástavbou, atd.). Je evidentní, že znečištění vody je převážně dílem antropogenního působení na přírodu. Následky nenesou zdaleka jen lidé, které postihuje např. nedostatek pitné vody, ale trpí především ostatní živočichové a rostlinstvo obývající vody a další živé organismy na souši, což má dopad zpětně i na člověka, např. postupem potravinového řetězce. Nadměrná spotřeba podzemní vody (a její znečištění) oproti schopnosti její obnovy je příčinou řady dalších problémů.

Zadržování vody na určitém území tak, aby se dostala do lokálních systémů podzemních vod, zajišťují především lesy. Jejich **nadměrné kácení** – deforestrace kvůli dřevu, prostoru pro zemědělskou produkci (potřebnou pro uživení stále rostoucí populace⁵) či pro zástavbu, má za následek jednak právě odtékání vody do jiné oblasti, ale také ztrátu přírodní zábrany proti erozi půdy a ztrátu útočiště celé řady na sobě a na daném území závislých rostlin a živočichů, což způsobuje snížení zástupců jednotlivých druhů, či jejich úplné vymírání. Deforestrace implikuje problém s další jejich vlastností, schopností fotosyntézy, a tak dochází ke změnám podílu kyslíku v ovzduší. Dřevo je charakterizováno jako pomalu obnovitelný zdroj, avšak zde evidentně nejde jen o dřevo jako takové, ale o celý lesní ekosystém, který funguje jen jako celek, a tak jsou důkazy o růstu množství lesů (vysazování lesů především z ekonomických důvodů - na dřevo, papír apod.) v tomhle ohledu bezpředmětné.

Jak už bylo řečeno výše, ztráta přirozeného útočiště rostlin a živočichů vede k jejich vymírání. V návaznosti na všechny ostatní (nejen nadměrné kácení přirozených lesů a pralesů) předchozí projevy ekologických problémů jsme svědky **ztráty diversity živočišných a rostlinných druhů**. Příčinou je tedy znečištěné ovzduší, znečištění a oteplování vod, odlesňování, zástavba apod. Problémem jsou i známé případy degenerování druhů vlivem kontaminace vod chemickými látkami, které působí jako hormony.

---

⁴ Eutrofizace – nadměrné obohacování vod o živiny.

⁵ Fakt růstu populace, a s tím spojené chudoby a hladu, na tomto místě práce nezahrnuji do hlavních projevů ekologické krize především proto, že ho považuji spíše za společenský než ekologický problém, byť jsou jeho dopady samozřejmě výrazně znatelné i v přírodě. O těchto problémech více v kapitole 2.

Míra **těžby a spotřeby neobnovitelných zdrojů**, zejména fosilních paliv a nerostných surovin, vrostla za poslední půlstoletí několikanásobně. Problémem jsou především negativní externality⁶ navázané na tuto činnost (na těžbu a spotřebu). Ty jsou zahrnuty opět ve všech výše uvedených projevech. Herman Daly shrnuje následky dopadů externalit do přehledné tabulky:

Charakteristiky prostorového a časového dopadu vybraných externalit vyplývajících z těžby a spotřeby fosilních paliv				
Externality	Lokální	Regionální	Globální	Mezigenerační
<i>Globální oteplování</i>			X	X
<i>Kyselé deště</i>	X	X		X
<i>Ropné havárie</i>	X	X		X
<i>Devastace při těžbě</i>	X			X
<i>Válka</i>	X	X		X
<i>Znečištění vody</i>	X	X		X
<i>Znečištění půdy</i>	X			X
<i>Znečištění ovzduší (plynné)</i>	X	X	X	X
<i>Znečištění ovzduší (hmotnými částicemi)</i>	X			
<i>Emise těžkých kovů</i>	X	X	X	X

Obrázek č. 1: Externality spojené s těžbou a spotřebou fosilních paliv

(Zdroj: Daly, Farley, 2011, s. 195. Zpracováno autorem⁷)

Odpady se dají zařadit jak do kategorie příčin ekologické krize, tak do jejích projevů. Jako příčina se vyznačují ve znečištění vod, do kterých se dostávají uvolňující se chemické látky přímo např. ze skládek běžného spotřebního odpadu. Znečištění může pocházet i z odpadních vod (komunální, průmyslové). Dále je částečně příčinou i znečištění ovzduší a půdy. Jako projev ekologické krize (v rámci využívání alternativních zdrojů energie) se dá považovat například radioaktivní odpad, se kterým si stále nikdo neví rady, a tak je skladován v úložištích s několika bariérami k zajištění jeho izolace od biosféry. To ovšem není řešení stejně tak, jako skládka komunálního směsného odpadu není jeho konečné řešení.

⁶ Externalita: činnost, která ovlivňuje pozitivně nebo negativně jiné subjekty, aniž za to musí platit nebo jsou za tuto činnost odškodňovány. Externality se objevují, když se soukromé náklady nebo přínosy nerovnají společenským nákladům nebo přínosům. Dvěma hlavními druhy jsou vnější (kladné) úspory a vnější (záporné) úspory (Samuelson, Nordhaus, 1991, s. 969).

⁷ Pro srovnání s originálem viz Příloha č. 1

Riziko odpadu se vyskytuje především v jeho neustále narůstajícím množství (což souvisí s narůstající výrobou i spotřebou).

S ohledem na výše vyjmenované nejvýraznější oblasti znečištění a fyzické jevy ekologické krize je jasným společným rysem a přímou příčinou nadměrná a stále narůstající spotřeba, kterou doprovází často nesmyslná distribuce (spotřeba dopravních služeb). Mám zde na mysli spotřebu ve smyslu spotřeby primárních zdrojů ve výrobě, tedy výrobní spotřebu, jakož i spotřebu ve významu konzumu moderní společnosti jako jeden z nevýznačnějších kulturních rysů původně západních (ale dnes už nejen) kapitalistických zemí, jejichž politická regulace v rámci ochrany životního prostředí není a nemůže být efektivní, ruku v ruce s podporou produkce a spotřeby a s podporou ekonomického růstu.

Vrátím se ještě k poznámce, že trend konzumu už dnes nemůžeme přiřknout jen západním zemím s ohledem na jejich vyspělost. V dnešní době se totiž komplikuje charakteristika vyspělosti jednotlivých zemí, a sice konkrétně otázka kritérií pro hodnocení vyspělosti. Pro účely této práce tedy budu používat tři kategorie: země vyspělé (tradičně západní, bohaté státy), země nově industrializované (to jsou státy, které v některých oblastech následují ty vyspělé země a v některých oblastech jsou naopak blíže k rozvojovým) a země rozvojové (označovány také jako chudé země, popř. země třetího světa). Do vyspělých zemí je možné zařadit USA, Kanadu, Austrálii, země EU a Japonsko. Za země nově industrializované (Newly Industrialized Countries – NICs) se dají považovat např. státy ekonomického integračního seskupení BRICS, tedy Brazílie, Rusko, Indie, Čína a JAR, a Turecko, které se stále více snaží o přiblížení evropskému systému v rámci snahy o vstup do Evropské Unie. Podle jednoho zahraničního investičního webu *„je tento termín (NICs) používán politology a ekonomy k popisu zemí, jejichž úroveň ekonomického rozvoje se pohybuje mezi úrovní rozvojových a vyspělých zemí. Tyto země přecházejí od ekonomiky založené na zemědělství k více průmyslové, urbanizované ekonomice“* (Investopedia). Do kategorie rozvojových zemí pak spadají země subsaharské Afriky, jihovýchodní Asie a některé země jižní Ameriky.

V rámci globální produkce je umožněno rozlišení mezi místem investic, místem produkce, místem zdanění a místem bydliště nadnárodních podniků (Beck, 2007, s. 11-12). Proto se převážná část výroby a tedy i výrobní spotřeby přesunula ze západních vyspělých zemí do NICs, a které jsou nyní zatíženy problémy s tím spojené (viz výše). Tento přesun

se odehrává především s cílem snižovat náklady korporací a ten je v těchto zemích s levnou pracovní silou snadno dosažitelný.

Této problematice – exportu výrobního průmyslu („*dirty' industry*“) do méně rozvinutých ekonomik se věnuje například Lawrence Summers, bývalý hlavní ekonom Světové banky (Ayres, 1996, s. 5).

Největší problém ekologické krize nejsou její jednotlivé projevy, ale především jejich souvztažnost, závislost a případně vzájemné umocnění působením jednoho projevu na druhý (např. odpad – znečištění půdy). To je zřetelné i na předchozím výčtu jednotlivých projevů, avšak je nutné tento fakt vyjádřit i takto explicitně. Příroda funguje jako jeden celek, vše funguje v systému na sebe navazujících a na sobě závislých procesech a účastníků těchto procesů a v případě takto velkých a rychlých zásahů nastupuje ztráta seberegulace, sebereprodukce, revitalizace a dalších specifických vlastností přírodního cyklu a přírodního systému.

2. Sociologické otázky současné ekologické krize

Sociologická reflexe ekologické krize by se dala rozčlenit do několika oblastí. Jednou z nich by mohly být teorie vzniku současné ekologické krize, především teorie modernizace. Další oblast zahrnuje samostatná oblast sociologické vědy – sociologie životního prostředí, která se zaměřuje na vliv ekologické krize na společnost, reakce společnosti na tuto situaci, veřejné mínění i vliv médií v této souvislosti na něj apod. A jinou takovou oblastí by byla obecná sociologie zabývající se problémy současné doby, a již tudíž nemůže uniknout ani problém ekologické krize, který se objevuje jako součást společenských problémů: chudoby, růstu populace, ekonomizace společenských vztahů i hodnot, a dále jako součást současné globalizace a dalších souvisejících jevů.

V této kapitole pojmenuji sociálně-ekonomické problémy, které mají buď přímý, nebo nepřímý vztah s těmi fyzickými, přírodními projevy ekologické krize (které byly pojmenovány v předcházející kapitole). Sociálně-ekonomické problémy současnosti se opět v této situaci – současné ekologické krize objevují ve dvojím světle jako příčiny i jako následky. Jde o souvislosti a korelace mezi přírodním (natural economy⁸) a sociálním (social economy) systémem a následně samozřejmě nutně politickým systémem.

Z pohledu sociologie je v tomto okruhu problémů klíčovou otázkou společnost a její vztah k přírodě. Na přelomu 18. a 19. století se sociologie nechává inspirovat přírodním řádem a schopností seberegulace přírody bez jakéhokoli direktivního řídicího centra. Hledá tak spíše podobnosti společnosti s přírodou, než že by sledovala vliv společnosti na přírodu či vliv v opačném směru (Keller, 1997a, s. 17). Zde tedy figuruje dlouho rozšířené sociologické paradigma tzv. lidské výlučnosti (HEP – Human exceptionism paradigm). V průběhu 60. – 70. let však vyvstává debata o mezích růstu a o limitech přírodních zdrojů, první zmínky se objevují v dílech Carsonová: *The Silent Spring*, 1962; Borgstrom: *The Hungry Planet*, 1965 a *Too many*, 1969; Ehrlich: *The Population Bomb*, 1968; Commoner: *The Closing circle*, 1972; završením debaty by mohla být 1. zpráva Římského klubu: *The Limits to Growth*, 1972, kterou už jsem zmiňovala výše. Až později (a v sociologii ještě déle – mezi prvními Baudrillard v práci *La société de consommation, ses mythes, ses structures*, 1970) se diskuse stáčí směrem k ekologickému aspektu krize (Keller 1997a, s. 111-122).

---

⁸ „... po dlouhou dobu (přibližně od poloviny 17. století) je tento přístup (pozn. ekologický) označován jako zkoumání 'ekonomiky přírody'“ (Keller, 1997a, s.: 25).

V tomto kontextu bylo sociologické HEP nahrazeno tzv. novým environmentálním paradigmatem (NEP – New environmental paradigm), jež představili na konci 70. let američtí sociologové William R. Catton a Riley E. Dunlap. *„Existence environmentálních problémů začala zpochybňovat antropocentrický pohled na svět, který byl základem paradigmatu lidské výlučnosti. V jeho rámci byl člověk považován za nadřazenou bytost a lidská společnost a kultura byly chápány jako nezávislé na přírodním prostředí. S hrozbou negativních důsledků environmentálních problémů pro lidskou společnost však tento pocit nezávislosti získal vážné trhliny a bylo nutno si přiznat, že člověk je součástí přírody a jejím ničením ohrožuje současně podmínky vlastní existence“* (Vysušil, 2005, s. 52).

2.1. Nadměrná urbanizace

Stejně jako první vlna urbanizace spojená s průmyslovou revolucí v druhé polovině 18. století i ten stávající dnešní proces urbanizace není bezproblémový. Dříve se problém týkal především sociální deprivace jedinců, (kteří se z venkova přestěhovali do měst nejčastěji za nabídkou pracovních míst), a to z množství lidí, z malého prostoru a neosobních vztahů. Dnes již nejde o relativně náhlou změnu prostředí, sociálních vazeb a zvyklostí, ale jde o kumulaci sociálně-ekonomických a ekologických problémů na určitém území, které ale ovšem měly základ už i v té první vlně urbanizace.

Původní touha venkovských přistěhovalců do měst – získat práci – přetrvává dodnes. Dá se říct, že právě snaha získání práce je nejčastějším důvodem příchodu lidí do města. Avšak dnes se již setkáme s problémem převisu nabídky na pracovním trhu nad poptávkou mnohem výrazněji než dříve. Důvodem je nárůst populace, její kumulace ve městech a v neposlední řadě technický pokrok, který má za důsledek eliminaci lidské práce v procesu výroby.

Další důvod lze spatřovat v rostoucím tlaku na snižování nákladů a vize ekonomického zisku a růstu, který vede právě ke snižování pracovních míst firmami. Tento tlak vychází i z politické snahy nastartovat ekonomický růst (Beck, 2007, s. 10). S tím souvisí problém užitelnosti obyvatel města a tedy i problém chudoby, která se zde soustřeďuje.

K těmto sociálně-ekonomickým problematickým otázkám připočteme ještě ty ekologické – znečištění ovzduší v okolí industriálních a velkých měst; znečištění vody; znečištění moří,

pokud je město přímořské (Londýn, New York, Tokio); množství odpadu, který městská aglomerace produkuje; devastace okolní přirozené krajiny, která se zdá být nutná jako další stavební parcela či prostor pro městský obchvat – a je zřetelné, že město v dnešní době není ideálním prostředím s podmínkami pro kvalitní život.

2.2. Chudoba

V předchozím textu bylo zmíněno, jakým způsobem se chudoba kumuluje ve městech. Avšak problém chudoby je v sociologii složitější, než že je možné deklarovat chudobu ve městech např. existencí bezdomovců. Často se rozlišuje mezi chudobou *absolutní* a *relativní*. Absolutní chudoba se týká těch jedinců, kteří nejsou schopni naplnit své základní fyzické potřeby, tedy zajištění jídla, pití a tepla (oblečení, příbytek). Relativní chudoba se posuzuje vždy vzhledem k nějakému průměru společnosti, ve které je snaha hranici relativní chudoby najít. Relativně chudý jedinec se tedy např. pohybuje pod průměrem ostatních občanů dané země.

Hranici absolutní chudoby (nouze) se jako jeden z prvních pokusil stanovit Charles Booth již na konci 19. století. Vymezil pojem „životní minimum“, „*jehož podstatou je možnost naplnění základních potřeb k zajištění uspokojivých fyzických podmínek, tj. dostatek jídla a náležitého přístřeší*“ (Giddens, 1999, s. 280). Tento pojem se však začíná problematizovat, pokud se snažíme určit jeho absolutní výši. I v rámci jednoho státu mohou být životní náklady značně rozlišné, a proto se jednotlivci na základě jejich výše ocitají buď nad, nebo pod mírou určeného životního minima (Giddens, 1999, s. 280).

Dále je možné dělení chudoby na *objektivní* a *subjektivní*. Tento aspekt chudoby je ještě méně uchopitelný. Subjektivní chudobu totiž nelze vymezit určitou peněžní částkou, pod kterou, pokud se jedinec se svým příjmem dostane, lze ho označit za chudého. Jde o subjektivní pohled jedince na svou životní situaci. Lze si snadno představit, že Američan s relativně nízkým příjmem na tamní poměry – 55 USD/den (Finexpert)⁹ se bude hodnotit jako chudý člověk. Na druhou stranu Ugandʼan může o svém životě přemýšlet jako o bohatém i se svým příjmem – 2 USD/den.

Spolu s podobou relativní a subjektivní chudoby, která se týká více těch typů zemí, které bychom dříve nazvali vyspělými (avšak jak už bylo naznačeno výše, je v dnešní době

---

⁹ Uvedená částka byla náhodně vybrána jako relativně nízký příjem v USA v r. 2004, 20000 USD/rok.

komplikované určit kritérium vyspělosti), je spojena i sociální politika. Ta se snaží řešit existenci chudoby, ale díky níž může vznikat (a vzniká) závislost na sociálních podporách státu, jak ji popisuje např. Giddens (1999, s. 282-283). Jiným, dá se říci protipólným, mechanismem eliminace chudoby je, podle zastánců neoklasické ekonomie, tržní mechanismus ekonomického růstu. Jenže tržní mechanismy, které stimulují ekonomický růst, evidentně neeliminují chudobu, nýbrž stále více prohlubují rozdíly mezi chudými a bohatými (Giddens, 1999, s. 280-282). To potvrzuje i Ulrich Beck, který popisuje tento problém na několika příkladech: „*Země EU v posledních dvaceti letech zbohatly o padesát až sedmdesát procent. Hospodářství roste mnohem rychleji než počet obyvatel. Přesto platí EU nyní dvacet milionů nezaměstnaných, padesát milionů chudých a pět milionů bezdomovců. Co se stalo s přírůstkem bohatství? Ze Spojených států se ví, že z hospodářského růstu samotného zbohatne deset nejbohatších procent obyvatel... V Německu zisky podniků od roku 1979 vzrostly o 90%, mzdy o 6%*“ (Beck, 2007, s. 13-14). Snaha vyřešit chudobu růstem se zdá být problematická jednak z pohledu sociálního (prohlubování rozdílu chudí vs. bohatí), ale také z hlediska ekologického. K ekonomickému růstu nutně patří růst výroby, a tedy spotřeby zdrojů, což již pro Zemi přestává být života-schopné (Keller, 1995, s. 20).

Nelze se zabývat pouze chudobou ve městech, která se v této podobě objevuje spíše ve vyspělých zemích. Chudoba se týká obzvláště zemí rozvojových. Tam ale představuje spíše celoplošnou situaci.

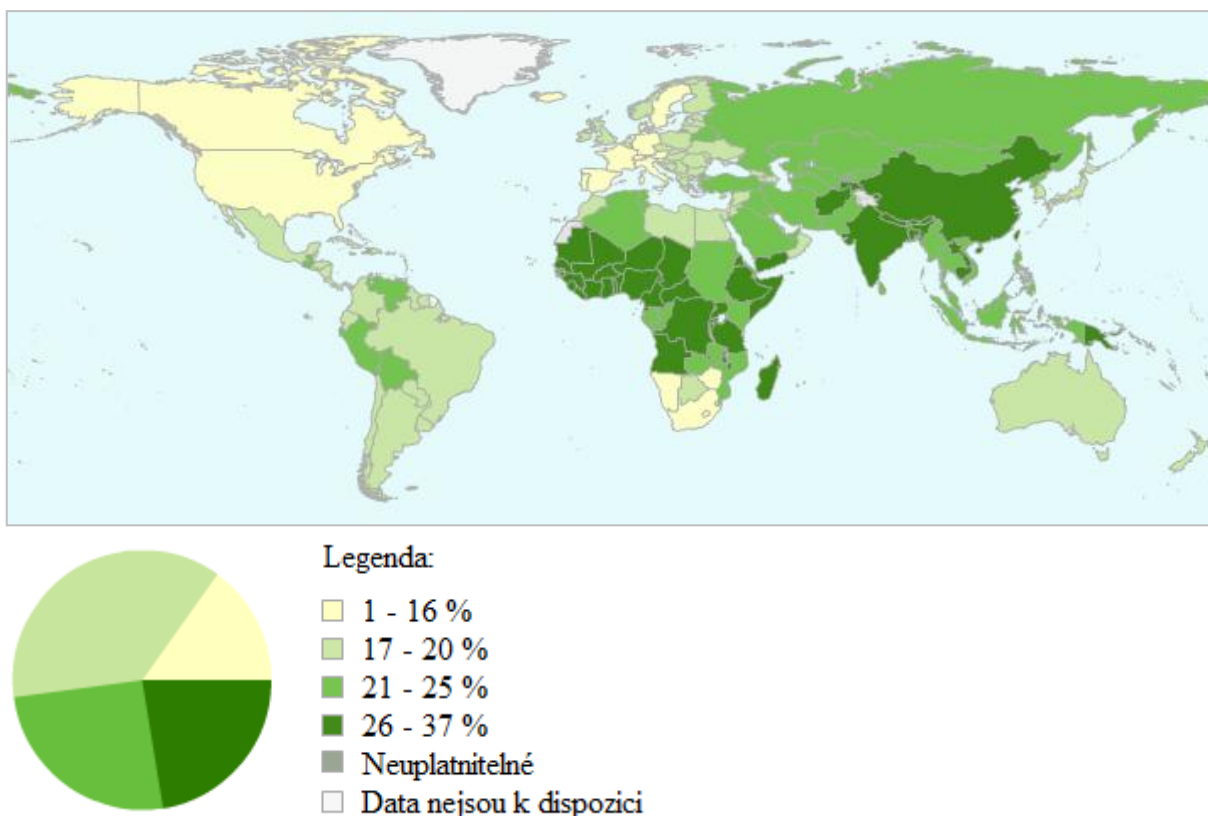
V tomto smyslu se chudoba rozlišuje na individuální a celého sociálního (pod)celku (Geist, 1992, s. 116). Především v rozvojových zemích, tedy zemích trpících všeobecnou chudobou, se dá aplikovat ekonomický koncept „bludného kruhu chudoby“. „*Zřejmě prvním, kdo ji vyslovil, byl Američan Paul A. Samuelson: chudé země mají tak nízký produkt, že z něho nejsou schopny spořit a akumulovat kapitál. Protože nejsou schopny akumulovat kapitál, nejsou schopny zvýšit svůj produkt. A protože nejsou schopny zvýšit produkt, nemohou spořit a akumulovat kapitál. „Bludný kruh chudoby“ se uzavírá a není z něj cesty ven*“ (Holman, 2011, s. 518). Toto je čistě ekonomický pohled a je potřeba přidat trochu širší perspektivy. Jak může jedinec žijící v některém z chudých afrických států „akumulovat kapitál“¹⁰ vzhledem k tomu, že mu každý den jde o přežití. V těchto podmínkách není prostor pro vzdělání tamních dětí, ani pro tvorbu nějakého produktu (či finančního nebo lidského kapitálu), když se každé ráno znovu a znovu starají o to, co budou daný den jíst.

---

¹⁰ Uvozovky zde uvádím proto, že bez nich by toto sousloví v uvedeném významu bylo až výsměch.

Tuto myšlenku předkládá i Kuna, který popisuje, že Světová banka rozlišuje chudobu a extrémní chudobu, přičemž chudými jsou jedinci s příjmem v průměru nižším než 2USD/den, extrémně chudými s průměrným 1,25 USD/den. „*Takto nízký příjem zpravidla znamená jen živoření s hlavní starostí, jak přežít ze dne na den. Osobnostní rozvoj člověka, včetně vzdělání, kulturního rozhledu apod., tak často ustupuje do pozadí, nejedná-li se zrovna o mimořádně silnou individualitu*“ (Kuna, 2006, s. 202).

Dalším nedostatkem, se kterým je nutno se v těchto zemích potýkat, je nedostatek čisté, pitné vody. Tamní znečištění vody (ale i celé situace) souvisí s nedostatečnou legislativní podporou tyto problémy eliminovat. A tento aspekt se netýká jen vody. Politická regulace environmentální devastace je v rozvojových zemích na velice nízké úrovni. Podobně je tomu například i v NICs, jejichž legislativa se tomuto problému začíná teprve věnovat a jejichž požadavky jsou ke znečišťovatelům mnohem benevolentnější, než je tomu ve vyspělých ekonomikách. Proto také jsou cílem nadnárodních koncernů, které sem přesouvají svou výrobu, aby ušetřily na nákladech, které by ve vyspělých státech byly nuceny vydat na ekologické daně a další regulace v této oblasti. To, že je situace chudých zemí a NICs, co se týče kvality životního prostředí, horší než zemí bohatých, dokazuje následující mapka. Ta zobrazuje procentuální úmrtnost a zkrácení produktivního života (díky určitému handicapu), které jemožné připsat životnímu prostředí.

Obrázek č. 2: Mapa světa – znázornění procentuální úmrtnosti a zkrácení produktivního života (díky nějakému handicapu), jejichž příčiny lze připsat životnímu prostředí (2004), (zdroj: WHO a)

Na chudobu v rozvojových zemích navazují další související a z chudoby vyplývající problémy. S nedostatkem jídla a pitné vody koreluje zvýšený výskyt nemocí, ať už vyplývajících přímo z uvedených nedostatků nebo nepřímo, např. sníženou imunitou.

Např. epidemie cholery je v oblastech střední Afriky příčinou úmrtí tisíců lidí. Vysoký počet nakažených jedinců tímto infekčním průjmovým onemocněním je například v Nigerii: 44456, nebo v Kamerunu 10759 jedinců. Nejvíce nakažených jedinců se však vyskytuje na Haiti, kde je Světovou zdravotnickou organizací evidováno 179379 případů nakažení (WHO b).

Nejsou to ale jen onemocnění implikovaná užíváním nepitné vody. V chudých oblastech je příčinou nemocí především neschopnost víceméně jakékoliv prevence i případné léčby, a to s ohledem právě na tamní chudobu.

2.3. Růst populace

Růst populace – další problém, který se projevuje jako sociálně-ekonomický, následně samozřejmě promítnut jako problém politický a s přímými fyzickými dopady na životní prostředí tedy i problém ekologický, se dá teritoriálně vymezit opět především na země rozvojové, chudé či třetího světa. Dopady si je ale potřeba uvědomit nejen takto lokálně. (Už jen z toho hlediska, že to považuji za také ekologický problém.) Jedná se o situaci nekontrolovatelné porodnosti, která nutně souvisí s uvedenou mírou chudoby v těchto oblastech a vůbec se způsobem života tam. Souvisí i s migrací do měst, kde se jedinci opět snaží získat nějaký zdroj obživy, protože se v takové rychlosti růstu populace úměrně zvyšuje i problém možnosti uživení se. *„Příliv migrantů v hospodářsky slabých zemích je však tak vysoký, že překračuje nosnou kapacitu měst, a mnoho přistěhovalců končí v bídných podmínkách satelitních „slumms“. Tradiční městské výhody jsou v nejchudších zemích potlačeny...“* (Braniš in Dlouhá, 2006, s. 209).

S rychlým růstem populace vyvstává i otázka uživení velké skupiny před-produktivních jedinců. Populace tímto způsobem mládne a tito ještě neproduktivní mladí musejí být živeni, šaceni, zabezpečeni. Na druhou stranu je zde vysoká nezaměstnanost, která mzdy té produktivní skupiny tlačí na dno. V závislosti levné pracovní síly není možnost v těchto zemích vybrat dostatečně vysokou sumu daní, které by tyto státy ke své sociální police potřebovaly. Sociální stát tak nemá šanci fungovat, tak jak je tomu v bohatších vyspělých státech (Braniš in Dlouhá, 2006, s. 208-209).

Vlastně takto nefunguje i celá veřejná sféra, ať už se jedná o školství, zdravotnictví či např. infrastrukturu. Neoklasičtí ekonomové, liberálové a další by na tuto situaci nacházeli lék opět v podobě liberalizace tamní ekonomiky a ekonomického růstu, a to především na dluh od silných bohatých států (když ho nelze dosáhnout vlastními silami – bludný kruh chudoby). V tomto ohledu předkládá zajímavou myšlenku Keller ve své knize *Až na dno blahobytu*. Popisuje, jakým způsobem bohatý Sever půjčuje chudému Jihu i na to, aby mohl splácet vysoké úroky z již půjčených peněz. *„Celá transakce získává logiku teprve ve svém vyústění: nakonec je nutno zaplatit surovinami“* (Keller, 1995, s. 21). *„Opatrné odhady hovoří o nejméně 50 bilionech dolarů, jimiž od poloviny padesátých let finančně slabý Jih podepřel blahobyt bohatého Severu, a to v důsledku poklesu cen surovin, vzrůstu úroků z půjček, obchodního protekcionismu, úniku kapitálu mocenských špiček, odlivu kvalifikované*

pracovní síly apod.“ (Payer in Keller, 1995, s. 21-22)¹¹. Proto zde např. Kodén poukazuje na to, že pokud by se chudý Jih zajímal o své vlastní potřeby a zájmy a snažil by se tak zbavit exportní závislosti na Severu, byl by schopný pokrýt své základní potřeby ze svých zdrojů (Kodén in Keller, 1995, s. 22). I v případě chudoby rozvojových zemí tedy návrh eliminace chudoby za pomoci ekonomického růstu není příliš úspěšný. Nejen, že vytváří závislost v rozvojových zemích na pomoci bohatých států (v bohatých státech se objevuje závislost na sociální podpoře), ale i zde zdůrazňuje rozdíly mezi chudými a bohatými, které jsou v chudých zemích snad ještě výraznější než kdekoliv jinde.

V této tematické oblasti by bylo ještě vhodné zmínit se o opačném problému, který se objevuje ve vyspělých zemích. Jedná se o problematiku poklesu počtu obyvatel, stárnutí populace a nevyřešených otázek s tím spojených. Stejný problém jako mají rozvojové a NIC s mladou populací, potkává vyspělé státy se starou, po-produktivní populací. Tedy vzniká otázka toho, jak tuto část společnosti uživit, když je stále větší a zároveň klesá podíl produktivních jedinců.

2.4. Potravinová krize

Otázka nedostatku potravin velice úzce souvisí s předchozí podkapitolou, jak tematicky, tak i prostorově. Týká se totiž opět především chudých rozvojových zemí oblasti jižní Asie, Jižní Ameriky i Afriky (především střední a jižní). Také se možná nejvíce z doposud uvedených sociálně-ekonomických problémů odráží ve fyzické devastaci životního prostředí (alespoň co se týče antropogenního přetváření krajiny). Potravinovou krizi tak implikuje množství lidí na planetě a silně se dotýká limitů této planety. Jedná se o rostlinnou i živočišnou výrobu.

Rostlinná výroba naráží na problém kvality zemědělské půdy, jež je snižována snahou o co největší zemědělskou produkci. Popis tohoto (opět) zacykleného procesu je jednoduchý. V zájmu zvyšování produkce potravin jsou plodiny hnojeny, proti škůdcům chráněny pesticidy, protože je snaha rozšiřovat zemědělskou plochu – jsou obdělávány i místa s ne příliš příznivými klimatickými podmínkami pro pěstování, které je nutno simulovat – je nutno dostatečně zavlažovat, čímž se půda nadměrně zasoluje (nehledě na to, že toto

---

¹¹ Označení „Sever“ přitom není nutno chápat striktně geograficky. Je to spíše krycí název pro silné skupiny transnacionálního kapitálu, které dokážou vytlačit na okraj ekonomického dění všechny slabší partnery bez ohledu na jejich geografickou polohu (Keller, 1995, s. 21).

probíhá v oblastech, kde je nedostatek i pitné vody a vyvstává tak dilema jejího použití (Braniš in Dlouhá, 2006, s. 210). Při monokulturním pěstování určitých exportních plodin (kávovník, kakaovník) dochází ke ztrátě živin v povrchové půdě. Problémy s erozí díky deforestraci, kyselé deště, toxická kontaminace půdy z dalších průmyslových procesů, „zkracování období úhorování (vliv má růst populace)“ (Kuna, 2010, s. 221), to vše je příčinou ztráty kvality půdy a tedy úbytkem jejích produkčních schopností. Na začátku je tedy snaha tuto produkci zvyšovat a výsledkem je její drastické snižování.

V debatě o růstu populace a problému nedostatku půdy se objevují i názory, že stejně jako roste počet obyvatel na planetě, roste i plocha a produkce obdělávané půdy (tomu se děje nejrychleji v Africe (Kuna, 2010, s. 128)). Na této názorové straně stojí např. ekonom Julian L. Simon, který v rozsáhlé knize Největší bohatství píše: „Obecně vzato, se současnou technologií a bez přechodu k mnohem vyšším výnosů, jež lze dosáhnout v experimentálních podmínkách, může svět jakýkoli dohledný nárůst populace hravě nasytit“ (Simon, 2006, s.: 111). A argumentuje (ze své profesní, odborné pozice) tím, že se potravinová produkce zvyšuje hlavně v návaznosti na rostoucí poptávku, která je dána „bud' počtem úst v samostatné domácnosti, nebo cenou na trhu“ (Simon, 2006, s. 112). Zde však podle mého chybí jakákoliv ekologická reflexe problematiky zvyšování produkce již obdělávané půdy (viz výše) i společenské limity v oblastech dosud nedostatečné efektivity zemědělské výroby.

V hlubší analýze problému přichází např. Braniš s názorem, že „růst populace bude patrně nižší, než růst populace v příslušných oblastech“ (Braniš in Dlouhá, 2006, s. 212). A to především proto, že každý nárůst v produkci potravin je čím dál dražší a další expanze zemědělství bude velmi nákladná. Všechny efektivní plochy jsou již využívány a zbývají ty méně kvalitní půdy, hůře zavlažitelné apod. (Braniš in Dlouhá, 2006, s. 212). „Produkce potravin a na ní navazující činnosti bude zcela jistě v příštích desetiletích jedním z hlavních problémů lidstva i příčinou devastace přírody zejména v oblastech, kde populace roste, jsou málo vhodné klimatické podmínky, zemědělství je špatně organizováno a k dispozici je velmi málo finančních prostředků k pořízení techniky, hnojiv a pesticidů“ (Braniš in Dlouhá, 2006, s. 212). Je tedy teoreticky možné nasytit rostoucí populaci v chudých rozvojových oblastech, ale je potřeba si uvědomit, za jakých podmínek je to možné, a také to, že rozvojové země tyto podmínky (klimatické, finanční) nemají.

Tato výše popsaná problematika by se dala nazvat krizí zemědělství, která však nesouvisí jen s krizí rostlinné produkce. Silným přispěvatelem je i živočišná výroba. „*Nadměrná pastva, rozrušování půdy kopyty dobytka, pěstování nevhodných plodin,... způsobují nejen erozi, ale též vysoušení povrchové vrstvy půdy. ...Půda se tak v některých polopouštních a stepních oblastech přeměňuje na poušť*“ (Braniš in Dlouhá, 2006, s. 210). Pěstováním nevhodných plodin může být myšleno jedno-druhovú sazbu krmných plodin pro hospodářská zvířata. Nehledě na to, že živočišná výroba je mnohem náročnější než rostlinná, a proto také komplikuje potravinovou krizi v rozvojových částech světa. Další oblast, která to vše doplňuje, je ještě otázka rybolovu. Zde jsou také snahy zvyšovat produkci, avšak tady nenarážíme na snižující se kvalitu nějakého přírodního zdroje, jako je tomu v případě půdy, nýbrž na prostou limitovanost přírodního zdroje a jeho nedostatečně rychlou obnovu vůči rychlosti lidské spotřeby. Dotýkáme se i oblasti fyzického znečištění vod, ze kterých ryby pocházejí, skrze něž se kontaminace dostává do lidského organismu, jako se tomu děje i u rostlinné výroby (a to buď přímo, nebo přes živočišnou výrobu).

2.5. Kulturní aspekty

Z uvedených oblastí sociálně-ekonomických projevů doprovázejících současnou ekologickou krizi a silně se na ni přičiňujících vyplývá rozdělení na problémy týkající se spíše chudých zemí (chudoba celého sociálního celku, růst populace, nedostatek potravin) a na problémy postihující spíše bohaté státy (individuální chudoba, nadměrná urbanizace, stárnutí populace). To ale neznamena, že důsledky nemohou existovat globálně. Zhoršení kvality života¹², zhoršení kvality sociálních vztahů, narušení klasických rodinných vzorců, snižování ekonomické produktivity, růst vzájemné závislosti, to vše jsou důsledky ekologické krize a souvisejících sociálně-ekonomických problémů.

Velkou částí se na těchto dopadech podílí změny kulturních hodnot a především jejich ekonomizace a přechod od tradičního způsobu existence jedince v širokých rodinách, její společné domácnosti a společného hospodaření, tedy tradiční pojetí oikos¹³, individualizované společnosti. Už v průběhu první modernizace se tyto vztahy mění a rodina se zmenšuje na nukleární (průmyslová výroba, urbanizace, stavba bytů), avšak v druhé vlně

---

¹² Přesně v tomto smyslu slova, nikoli ve smyslu životní úrovně, jež je měřena ekonomickými kritérii, např. výše platu, délka života, míra vzdělanosti... v tomto smyslu pak jistě nelze tvrdit, že se situace zhoršila v porovnání s jakýmkoliv předchozím obdobím.

¹³ *Oikos* z Řečtiny: dům, domácnost, rodina – z tohoto základu vznikl jak název vědy *ekonomie*, tak *ekologie*.

modernizace se jde ještě hlouběji, zde je hlavním rysem individualizace. Habermas popisuje ztrátu funkce rodiny jako domácnosti (oikos), oddělení pracovní a rodinné sféry, která byla do té doby více méně totožná, a zmenšování rodiny, která tak ztrácí svou zaopatřovací funkci, ta byla tedy přenesena do kompetence sociálního státu. To se odehrávalo v průběhu přeměny z tradiční na moderní společnost. V rámci dnešní společnosti, kterou někteří autoři nazývají postmoderní¹⁴, jejíž neoddělitelnou součástí je postupující globalizace, je oslabována funkce a svrchovanost národního státu. „*Sociální státy musejí své kodifikované služby vyplácet pro stále více lidí a zároveň ztrácejí kontrolu nad daněmi, protože nadnárodní podniky v pokeru o jejich lokální umístění získaly nepřekonatelnou převahu*“ (Beck, 2007, s. 15).

Jak tedy lze udržet model sociálního státu západní společnosti spolu s nekontrolovatelností výběru daní ve vyspělých společnostech a s jejich stále více se projevujícím problémem stárnutí populace? V rozvojových zemích je to ještě problematičtější, zde úplně chybí právní rámec sociálního státu a komplikuje se i výběr daní (viz výše).

Kam se v dnešní době přesouvá zaopatřovací funkce, když rodina už ji ztratila dávno a stát ji ztrácí v průběhu dnešních dnů? Jedinec je zkrátka nucen spolehnout se sám na sebe (v rámci individualizačních tendencí) a zaopatřit především sám sebe. Z tohoto nutně vyplývá všeobecné zaměření na výdělek či ekonomický zisk, takřka za každých okolností. Na mikrosociologické úrovni se tento trend projevuje v kariérismu, workoholismu apod., což se částečně přičiňuje i na poklesu populace vyspělých zemí a tudíž jejím stárnutí. Na makrosociologické úrovni existují projevy např. v pro-růstové politice, podpoře spotřeby politickými i ekonomickými aktéry. Vychází z toho tedy kultura konzumerismu a ekonomického růstu. Problematickým momentem v této věci je i představa, že „*neomezená konzumní svoboda slouží jako jeden z politicky nejcitlivějších indikátorů svobody obecně*“ (Keller, 1997b, s. 132), která nutně umocňuje ideu konzumerismu a udržuje ji platnou. Takřka veškeré chování je motivováno tím, zda výsledek bude ekonomicky ziskový či nikoli. „*V současné globalizaci jde především o utváření globálního kapitalismu*“ (Suša in Dlouhá, 2006, s. 259) než čehokoliv jiného. Na tomto místě je však vhodné rozlišit individuální konzumní spotřebu, jakožto kulturní prvek moderní společnosti, a výrobní spotřebu, jež se přesouvá do NICs i do rozvojového světa a jež je tolik potřeba řešit z hlediska znehodnocování životního prostředí a bezhlavé spotřeby primárních přírodních zdrojů.

---

¹⁴ Beck (2004, s. 13) rozvíjí polemiku nad předponou post-, která je používána poněkud vágně, především v souvislosti pojmu *postmoderna*. „*Post je kódem pro bezradnost upadající do zajetí toho, co je módní.*“ ... „*Minulost plus 'post' - je základní recept, s nímž mnohmluvně, nechápavě a neschopni porozumění stojíme tváří v tvář skutečnosti, která se zdánlivě rozpadá.*“

2.6. Politické aspekty

Jak už bylo výše několikrát naznačeno, jak fyzické problémy prostředí, tak i sociálně-ekonomické problémy mají dopad i na politickou sféru¹⁵, a ta musí nějak pokud možno adekvátně odpovídat na stav situace v dané zemi a následně také komunikovat na mezinárodní úrovni. Veliký rozdíl je v přístupu vlád vyspělých zemí, kde se často vyskytuje i vyspělá demokratická politická scéna, a přístupu (možná lépe ne-přístupu) autoritářských vlád ve státech rozvojových. Tento rozdíl je zobrazen na příkladu z podkapitoly 2.3. *Růst populace*, týkající se přesouvání „znečišťujícího“ průmyslu do chudších, méně legislativně upravujících oblast znečištění, zemí. V tomto smyslu je problematická jakákoliv mezinárodní regulace či dohoda, když do ní nejsou zapojeny všechny státy, tak aby nebylo možné se regulacím vyhnout. Vhodným příkladem pro tuto politiku je podle autora kapitoly Budování udržitelné společnosti Davida Roodmana Montrealský protokol o ubývání ozonové vrstvy z roku 1987. „*Aby totiž dohody nemohly zneužít státy, které ji nepodepsaly, souhlasily zúčastněné strany se směrnici, jež jim zakazuje obchodovat s chlorofluorokarbony či výrobky, které je obsahují, se stranami, jež smlouvu nepodepsaly*“ (Roodman in Brown, 1999, str. 301).

Mezinárodní politická regulace znečišťování prostředí se dnes komplikuje ještě z dalšího hlediska (také už o něm byla zmínka výše). Jedná se o ztracení vlivu národních států na své území v rámci postupující globalizace. Jak k tomuto tématu dodává Ulrich Beck, vlády národních států se ještě předhánějí v ulehčování legislativních norem a postupů pro firmy, tak aby mohly uspět ve „světově-společenské konkurenci“. „*Jednotlivé země musejí lákat kapitál, lidi, know-how*“ (Beck, 2007, s. 12-13). Což ve výsledku znamená, že vyspělé státy od své regulace znečišťování a devastování přírody v současnosti v zájmu konkurenceschopnosti ustupují. Vlády jednotlivých států jsou v tomto „globálním kapitalismu“ takřka bez příležitostí něco ovlivnit, pokud to není v rámci nějakého většího celku (např. EU). Na obranu před tímto globálním kapitalismem podle mého názoru přibývá integračních seskupení. (NAFTA, BRICS, APEC, ASEAN)

V této části práce byly popsány oblasti, kterými se v rámci sociologické reflexi ekologické krize autoři zabývají. Je jasně zřetelné, že tento celek obsahuje širokou škálu aspektů, kterým se sociologové věnují a pojmají to velmi holisticky. Celistvou koncepcí k tomuto tématu

---

¹⁵ Abychom doplnili triádu pojmů, zde by se jednalo o „political economy“.

vypracoval Ulrich Beck, který pojímá dnešní společnost jako společnost rizikovou a produkující zcela nová skrytá rizika ničící postmoderní společnost tiše skrytě a zevnitř (bez jakékoliv revoluce) a jejichž významnost a zjevnou manifestaci určuje otázka toho, zda to bude mít politicky, ekonomicky i sociálně vhodný dopad, vhodný pro ty, kteří rozhodují o zveřejnění rizika (Beck, 2004). Později v díle *Co je to globalizace?* hovoří o ztrátě vlivu národních států na své občany a o situaci, kdy tuto funkci přebírají velcí nadnárodní ekonomičtí aktéři (Beck, 2007). Pokud jde tedy o veřejné uznání nějakého všeobecně hrozícího rizika, je to otázka pouze ekonomické výhodnosti (ostatní aspekty se vytrácejí).

Luhman k problematice ekologické krize přistupuje z hlediska své koncepce rezonance subsystémů. *„Jedná se o to, že společnost jako celek i její jednotlivé funkční podsystémy (ekonomika, právo, věda, politika, náboženství, výchova) se rozvíjejí a fungují na základě své vlastní, pouze pro svou oblast specifické logiky“* (Keller, 1997a, s. 162). Rezonanci si představuje v komunikaci, která je společným rysem všech společenských subsystémů. Ekologická krize *„jakožto pouze fyzikální, chemické či biologické skutečnosti však nevytváří žádnou společenskou rezonanci, pokud se o tom nehovoří“* (Luhman in Keller, 1997a, s. 162). To by mohla být analogie k Beckovým skrytým rizikům, která jsou ukázána jen na základě určitých podmínek výhodnosti toho, že o nich společnost ví. Avšak Beck považuje rizika současné doby za reálně existující, kdežto Luhman je shledává pro společnost reálnými až v případě, že o nich probíhá debata.

Dalšími sociology jsou např. Baudrillard, který ze své pozice kritika masové společnosti a jejího konzumu, poukazuje i na ekologické souvislosti nadměrné spotřeby (Keller, 1997a, s. 115), Habermas, či Giddens. Vlastně se dá říci, že autoři, kteří analyzují dnešní společnost, musejí nutně narazit na rizika spojená s jejím působením na prostředí a na problém jejího přežití v přírodě vůbec.

Je nutné poznamenat, že výše zmínění autoři a nepochybně i další věnující se tomuto tématu pohlíží na problémy dnešní společnosti zcela z úhlu pohledu západní, vyspělé, bohaté společnosti, proto jsou jejich teorie obtížně aplikovatelné na země a jejich společnosti v oblasti rozvojových států. To se však mění a modernizace, tak jak probíhala ve vyspělých zemích, se přesouvá i tam. Přináší to však určité (možná) skryté důsledky. Snaha o zapojení i chudých oblastí do globální ekonomiky vede k lokální akumulaci globálního kapitálu. V NICs a v rozvojových zemích je kapitál třeba i vytvořen (např. přesunem výroby),

ale nezůstává tam. V globálních finančních tocích se ztrácí úplně v jiných regionech (např. daňových rájích). Tamní společnosti se pak tento proces zobrazuje jako další vlna novodobé kolonizace bohatým světem jejich prostoru, zdrojů i kultury.

3. *Ekonomie a současná ekologická krize*

3.1. *Klasická, neoklasická ekonomie*

Ekonomická teorie se v té klasické, dnes neoklasické podobě ekologické krizi příliš nevěnuje. Ve svých modelech problém antropogenního působení na Zemi a její přírodní zdroje jakoby přehlíží a obhájí to argumentem, že jsou to modely zjednodušené a v ideálních podmínkách. To je samozřejmě potřeba při výuce nebo při osvětlování teorie laické veřejnosti. Když se pak ale sami ekonomové mezi sebou a např. politickými špičkami uspokojí funkčností těchto zjednodušených modelů, jsou jejich pohledy na věc velmi úzké. Pokud už se neoklasičtí ekonomové vyjadřují k debatě znečišťování prostředí, problémům spojených s neustálým nárůstem produkce a tedy problémem spotřeby přírodních zdrojů, komentují tuto problematiku jako zbytečně zveličovanou ekologickými aktivisty i médii a prohlašují, že situace je plně pod kontrolou a rozhodně nejde o nějakou rizikovou dobu (Simon, 2006; Klaus, 2007; Lomborg, 2006¹⁶).

Tato kapitola je věnována předložení základních tezí neoklasické ekonomie s jejími reálnými výstupy, tedy dnešní ekonomickou situací. Dále je předložen koncept ekologické ekonomie jako alternativního proudu ekonomické teorie a také to, jakým způsobem by mohla reagovat na aktuální situaci ekonomickou i ekologickou.

Filosofickým rámcem klasické školy, za jejíhož zakladatele je považován Adam Smith, je koncept přirozeného práva Hobbese, Humea a J. Locke. Přirozené právo na život, na svobodu a na vlastnictví. Politickou filosofií, ze které klasičtí autoři vycházeli a stále striktně vycházejí, je liberalismus, který v sobě obsahuje myšlenku svobodné tržní konkurence i svobodu obchodu, bez intervencí státních struktur do ekonomických procesů (fyziokratická myšlenka Laissez Faire) (Holman, 2001, s. 47). Smith samotný předkládá ideu přirozeného řádu jako „*systém přirozené svobody (natural liberty)*“ (Holman, 2001, s. 50). Tato představa předchází a implikuje tezi neviditelné ruky trhu (která je tak často připisována právě Smithovi)¹⁷, kterou znázorňuje „*harmonie individuálního a společenského zájmu*“ (Holman, 2001, s. 51). Doplnujícím faktorem klasické politické ekonomie byla představa člověka jako Homo economicus. Tedy jako jedince, který sleduje svůj osobní zájem a jehož

---

¹⁶ Lomborg z pozice statistika, nikoliv neoklasického ekonoma, nýbrž s podobnými závěry.

¹⁷ Teze neviditelné ruky trhu není ve Smithově době novinkou. Tomáš Sedláček ve své knize *Ekonomie dobra a zla* nachází tuto myšlenku nejen v Mandevillově *Bajce o včelkách*, aneb *Jak soukromé neřesti působí obecně blaho*, ale už u Tomáše Akvinského („*Bylo-li by zabráněno všemu zlu, z vesmíru by se vytratila mnohá dobra.*“, „*Ve věcech jsou mnohá dobra, jež by tam neměla místa, kdyby nebylo zla*“ (Akvinský in Sedláček, 2009, s. 108).) i u antického básníka Aristofanése (Sedláček, 2009, s. 106-109, 153-160).

jednání je striktně podřízeno maximalizaci zisku, čímž se stává jedincem racionálním a tudíž předvídatelným.

Neoklasická škola nepochybně vychází z těchto základních tezí klasické školy (jejímiž reprezentanty jsou A. Smith, T. R. Malthus, J. B. Say, D. Ricardo, J. S. Mill). Za počátky neoklasického ekonomického přístupu je považována Lausannská škola, jejímiž předními autory jsou Francouz Léon Walras a Ital Wilfrédo Pareto, spolu s Cambridgeskou školou v čele s dalším zvučným jménem Alfreda Marshalla (Holman, 2001, s. 174). Hlavní důraz je dán na teorie ekonomické rovnováhy a teorie blahobytu. Jednotlivé oblasti teorií se samozřejmě vyvíjely společně s novými poznatky a situacemi ve společnosti. Nejvýrazněji se podle mne upravil názor na člověka jako na Homo economicus, a to především na základě výzkumu kupního chování a rozhodování jedinců. Co ale přetrvává u dnešních ekonomických teoretiků a bohužel i praktiků, je vize společenského systému (zahrnuje i ten ekonomický, ekologický a politický) ve zjednodušených modelech. Ty pak aplikují na reálné společenské podmínky, což je zřetelné i z již uvedeného příkladu produktivity zemědělství a růstu populace, a nereflexují, že v těch už tyto modely nefungují. (viz kapitola 2.4. *Krize zemědělství*)

V dnešní době jsou z pohledu ekonomů (a nejen jich) hlavními měřítky výkonnosti země její HDP, otevřenost tamní ekonomiky a koupěschopnost obyvatelstva dané země (poslední měřítko začíná být stále více aktuální, protože se ukazuje, že v dnešním vyspělém světě se dá vyrobit všechno, ale pak je problém to také prodat). Tyto charakteristiky jsou podporovány i ze strany vlád takřka všech vyspělých států (ale jsou jimi nahlíženy i státy chudé). Idea ekonomického růstu, jako všeléku na ekonomické, ekologické, společenské problémy je tedy doménou vyspělých bohatých států. „*Jeden z nejpobudlivějších argumentů proti limitování růstu je, že potřebujeme více růstu, abychom si mohli dovolit platit náklady na odstraňování znečištění a vynalézání nových zdrojů*“ (Borevitz, 2009, s. 2). Bylo by to ještě smysluplné, kdybychom si ale na další tvorbu růstu nemuseli půjčovat i další peníze. Vize růstu, založeném na dluhu, je nelogická. Kdo je dnes věřitelem a kdo dlužníkem? Tyto kategorie dnes velice často splývají a většina států jsou i těmi věřiteli i dlužníky. Nehledě na to, že by bylo mnohem výhodnější (pokud se budeme bavit v těchto ekonomických kategoriích) eliminovat znečištění už v procesu výroby tak, aby následně nemusely být vynakládány další finance na jeho odstraňování.

V posledních letech zažíváme finanční krizi v Americe, která se posléze rozvinula i do dalších států, jsme svědky i nedávné dluhové krize v Evropě, která jakoby ustala, ale řešení v podobě ohromné půjčky nemůže být v dluhové krizi přece konečným výsledkem. Zdá se tedy, že nejen, že se objevuje problém v přírodních systémech (ekologické problémy) i v tom společenském (sociálně-ekonomické problémy), ale začíná se komplikovat i systém ekonomický a přestává na vizi ekonomického růstu fungovat. Zajímavý fakt předložil viceguvernér České národní banky Hampl, když poznamenal, že poprvé v historii jsme se k takto silnému zadlužení (ve vyspělém světě) dopracovali v nejvyšší prosperitě. V minulosti přicházelo vždy jen v důsledku mezinárodních válek, občanských válek či velké politické nestability (Hampl, 16. březen 2012). Dluhová krize, která Evropu zviditelnila jen díky společné měně, hrozí celému systému, a nelze ji řešit růstem, ale změnou základních principů, kulturních hodnot i politických preferencí.

3.2 Ekologická ekonomie

Alternativní ekonomické proudy se začínají v odborné diskusi vyjevovat v období celkové vlny debat na téma limitů prostředí tedy v 70. letech minulého století. V ekonomické diskusi šlo především o meze ekonomického růstu (growth) v limitovaném prostředí. Mezi prvními ekonomy, kteří na toto poukazují, jsou Schumacher, Mishan, Boulding, Daly. Tito autoři také na více místech uznávají, že je potřeba „změnit ekonomické principy“ (Boulding in Keller, 1997, s. 112; Daly, Farley, 2011, s. 11) a že pokud ekonomické myšlení nedokáže vidět za obecnými pojmy (národní důchod, rychlost růstu apod.) lidskou realitu chudoby a např. frustrace, je potřeba od tohoto způsobu myšlení upustit (Schumacher, 2000, s. 72). Schumacher ve své knize *Malé je milé* aneb *ekonomie*, která by počítala i s člověkem rozpracovává problematiku udržitelnosti (přichází s pojmem „ekonomika pernamence“) a podněcuje snahu do racionální klasické ekonomie přidat rozměr „moudrosti“ (Schumacher, 2000, s. 35).

S koncepcí ekologické ekonomie, která na tyto debaty navazuje, přichází v 80. letech Herman Daly ve spolupráci s dalšími ekonomy, jako jsou Robert Costanza, Joshua Farley, Juan Martinez-Alier a další. V roce 1989 byla založena International Society for Ecological Economics, jejímž prvním prezidentem byl Robert Costanza a spolu se založením této společnosti začal být vydáván i časopis *Ecological Economics*.

Ekonomie a ekologie, jež se snoubí v názvu této vědecké disciplíny, jsou často považovány za protikladné vědy. Avšak je potřeba si uvědomit, že ekologie by mohla být nazvána také dlouhodobou ekonomikou¹⁸ a že jde o spor extrémních poloh obou vědních oborů. Základní rozdíl mezi ekonomikou a ekologií spočívá především v jejich objektu zaměření. Ekonomie je nastolena jako věda o procesu uspokojování potřeb jedinců ve společnosti a alokaci zdrojů¹⁹. V tomto smyslu jde tedy o společenskou vědu, jejímž předmětem jsou lidé, lidská společnost. Objektem zkoumání ekologie je pak předně vše kromě lidského společenství – přírodní ekosystémy planety. A člověk je zde brán buď jako jeden z mnoha druhů žijících na planetě, nebo jako zdroj zásahu (popř. je zkoumáno jakým způsobem a o jak silný zásah se jedná) do zkoumaných ekosystémů. Tento předmětný rozpor obou vědních disciplín je však v ekologické ekonomii překročen v pojetí planety jako celkového ekosystému, ze kterého nelze vyjmout jednu lidskou společnost (ekonomie), jednu přírodní systém (ekologie).

„Ekologická ekonomie je spojením ekonomie a ekologie s pojetím ekonomiky jako subsystému zemského ekosystému“, který je udržován pomocí oboustranného metabolického toku mezi tímto subsystémem a větším ekosystémem (Daly, Harley, 2011, s. 483). Zdůrazňuje vzájemné vztahy a provázanost. Jedná se o „mezivědní obor studia, který se věnuje vztahům mezi ekosystémy a ekonomickými systémy v nejširším smyslu“ (Costanza, Daly, Bartholomew in Costanza, 1991, s. 3).

Její hlavní myšlenkou je udržitelný rozvoj²⁰ v limitovaném přírodním prostředí. Ekologičtí ekonomové tím mají na mysli zachovávání a udržování přírodního systému jako života-podporujícího systému (Costanza, Daly, Bartholomew in Costanza, 1991, s. 7). Termín udržitelný rozvoj byl předložen ve zprávě UNCED (United Nations Commission on Environment and Development) nazvané Our Common Future v roce 1987 (Ayres, 1996, s. 3). Definice tohoto pojmu není striktně vymezená, poněvadž se jedná o pojem proměnlivý v čase i místě, přesto však Costanza předkládá pracovní definici udržitelnosti jako: *„...vztah mezi dynamickým lidským ekonomickým systémem a větším dynamickým, ale obvykle pomalu se měnícím ekologickým systémem, ve kterém 1) lidský život může stále pokračovat, 2) lidská individua mohou vzkvétat a 3) lidská kultura se může rozvíjet; ale s těmi efekty lidských*

¹⁸ V počátcích ekologie jako vědy považovány jako ekonomika přírody (Keller, 1997, s. 25-27).

¹⁹ Zde by se mohl vyskytovat aspekt odpovědnosti k přírodě v klasické ekonomii, avšak nevyskytuje. A později si ukážeme proč, jakým způsobem neoklasická ekonomie nahlíží na přírodní prostor, zdroje atd.

²⁰ „Sustainable development“, udržitelnost – „sustainability“ nebo také udržitelná ekonomika – „sustainable economy“

aktivit..., které neničí diverzitu, komplexitu a funkce ekologického život-podporujícího systému“ (Costanza, Daly, Bartholomew in Costanza, 1991, s. 8). Je nutné upozornit, že idea „steady-state economy“ (ustálená ekonomika) pochází z pera J. S. Milla²¹, který je všeobecně považován za ekonoma klasické školy. Neznamená pro něj statický stav, ale stav dynamické rovnováhy, kdy stav populace i kapitálu jsou již neměnné. A poznamenává, „že stacionární stav kapitálu a populace neznamená ustálený stav lidského pokroku“ (Mill in Daly, Farley, 2011, s. 55). Hlavní myšlenkou „steady-state economy“ je udržovat zásobu bohatství a lidskou populaci na dostačující úrovni pro dlouhý a dobrý život. S tím, že výkonnost by měla být spíše nízká a vždy v rámci regenerativních a absorptivních možností přírodního ekosystému (Daly, Farley, 2011, s. 56).

Ekonomové stojící za koncepcí udržitelnosti apelují na to, že by se měla stát naším hlavním dlouhodobým politickým cílem. (Costanza, Daly, Bartholomew in Costanza, 1991; Daly, Boulding in Costanza 1991, Ayres, 1996) „Protože je realizace ekonomických příležitostí závislá na politických svobodách, pojem 'rozvoj' stále více zahrnuje jak ekonomický rozvoj, tak i politický vývoj“ (Victor, 2010, s. 238). Dnes však evidentně politický vývoj silně zaostává za tím ekonomickým, ať už rozvojem či růstem. Politika je především málo pružná vzhledem k tržnímu prostředí a nedokáže adekvátně ani včas reagovat na rychlý vývoj v této oblasti.

Na tomto místě je také potřeba poukázat na to, že tito autoři velice striktně rozlišují ekonomický růst („growth“) a ekonomický rozvoj („development“).²² Ekonomický růst Daly považuje za rostoucí výkonnost ekonomiky, která spočívá v toku přírodních zdrojů z životního prostředí, skrze ekonomiku a zpět do přírody jako odpad. Jedná se o kvantitativní dimenzi. Daly má takto definovaný růst za neudržitelný, omezený v čase, stejně jako není tato planeta a její zdroje nekonečné. Rozvoj na druhou stranu představuje jako kvalitativní změnu, realizaci možností a růst kvality zboží a služeb. Kde kvalita by měla být měřena schopností růstu lidské prosperity, lidského blaha („human well-being“) (Daly, Farley, 2011, s. 6-7). „Ekologičtí ekonomové se vždy ptají, zda se další růst vyplatí v poměru s dalšími oběťmi, které jsou jeho následkem. Neoklasičtí ekonomové mají tendenci na tu otázku zapomínat, anebo se kloní za všech okolností ke kladné odpovědi“ (Daly, Farley, 2011, s. 14).

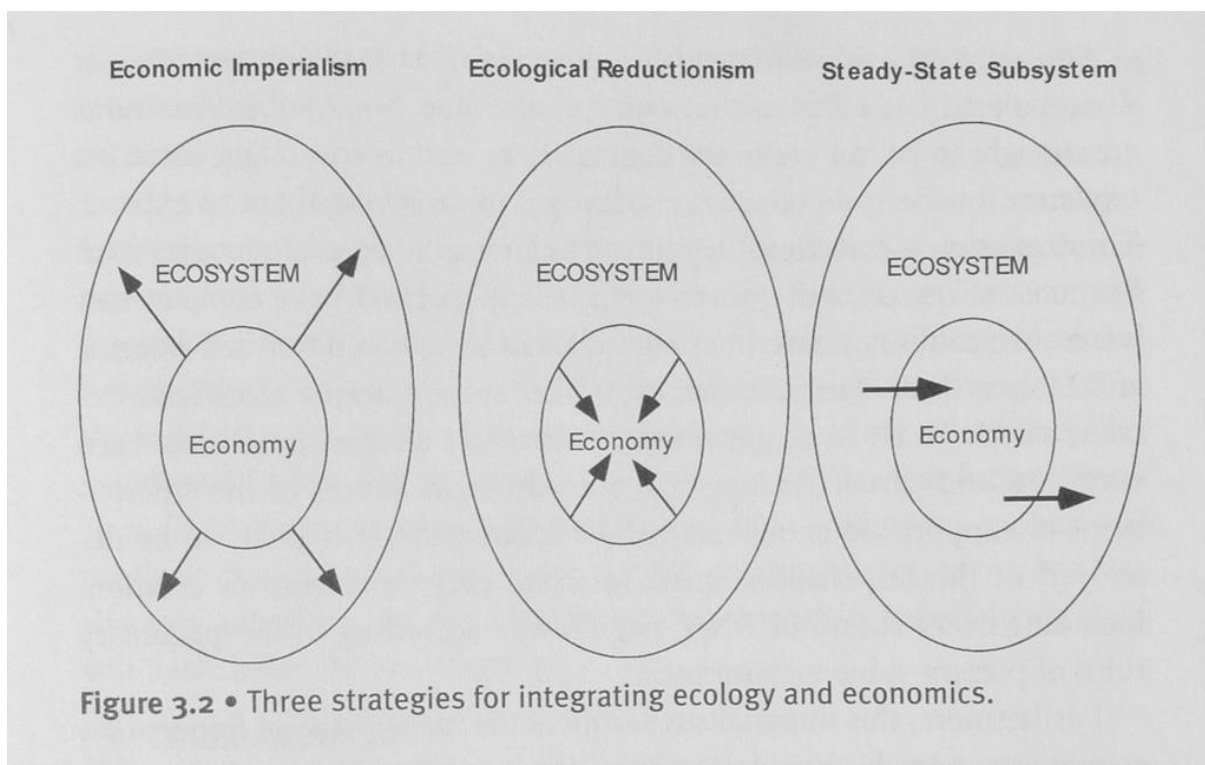
---

²¹ Pro něj je to však, podle Holmana, představa konečného bodu ve vývoji kapitalismu (Holman, 2001, s. 104).

²² Tohoto rozlišení jsem se držela již v předchozích kapitolách a budu ho používat i nadále.

Problém je, že konvenční, neoklasičtí ekonomové nahlízejí na ekonomiku jako na celek, do něhož zahrnují (jako části tohoto celku) přírodní kapitál – lesy, oblast rybolovu, pastviny apod. (Daly, Farley, 2011, s. 15), A z tohoto pohledu, podle mne, vyplývá představa nekonečnosti zdrojů a jejich nevyčerpatelnosti. Tím spíš v dnešním globalizovaném kapitalismu.

Na druhou stranu ekologická ekonomie nahlíží na ekonomiku jako na část většího obklopujícího a podporujícího celku, planety Země s její atmosférou a ekosystémy (Daly, Farley, 2011, s. 15). To již bylo sice řečeno v její definici, avšak je potřeba poukázat na tento zásadní rozdíl v komparaci s neoklasickou ekonomikou. Vizuálně je možné tuto diferenci představit na následujícím obrázku (viz obrázek č. 3).

Obrázek č. 3: Schematické znázornění vztahu ekonomie a ekologie²³.

(Zdroj: Daly, Farley, 2011, s. 51)

Další věcí, kterou se podstatně ekologická ekonomie odlišuje od té konvenční, je pohled na hlavní kritérium výkonnosti země, HDP (hrubý domácí produkt, v angličtině GDP)²⁴. HDP je tok zboží a služeb, vyrobených na území určité země za určité období (Holman, 2011,

²³ V prvním obrázku znázorněn vztah ekonomie a ekologie ekonomického imperialismu (kam bychom mohli zařadit neoklasickou ekonomii), v prostředním oválu je naznačen vztah z pohledu ekologického determinismu (např. ekologisté) a v posledním je stejný vztah z pohledu ideje neměnného subsystému (např. ekologičtí ekonomové)

²⁴ V tomto kontextu je používán i pojem HNP (GNP) – hrubý národní produkt.

s. 410), nejčastěji za rok (ale porovnává se i čtvrtletní HDP). Případně je HDP vyjádřeno v poměru k počtu obyvatel, tedy HDP na jednoho obyvatele.

Kritika ekologických ekonomů HDP spočívá především v tom, že není mírou blahobytu, nýbrž ekonomické aktivity a tudíž nezohledňuje některé další aspekty. Není mírou celkového blahobytu, jen toho ekonomického. Avšak je potřeba se podívat i na to, jakým způsobem ekonomický blahobyt ovlivňuje ten neekonomický a tedy i ten celkový. K tomuto Daly předkládá několik ilustrativních případů, např. je ekonomicky žádoucí, aby byl trh práce otevřený a mobilita pracovních míst vysoká, ale zájem toho, být s rodinou a přáteli, je nutno obětovat v rámci této pracovní mobility. Stejně tak nemoci vyvolané znečištěním výrazně snižují neekonomický blahobyt, přestože z toho někdo ekonomicky profitoval (a proto je to součástí HDP) (Daly, Farley, 2011, s. 268-269). Dalším nedostatkem HDP je to, že například náklady na odstraňování ropných skvrn jsou započítány do HDP a zvyšují tak jeho hodnotu i pohled na danou ekonomiku jako prosperující, přestože toto znečištění narušilo přirozený vodní ekosystém a tak i jeho „služby“ (rybolov, klimatické podmínky... apod.), přičemž ty tam započítány nejsou (Costanza, Daly, Bartholomew in Costanza, 1991, s. 11).

Z tohoto pohledu je zřetelné, že další ekonomický růst (měřený HDP) ne vždy přináší větší celkový blahobyt. A toto si ekologičtí ekonomové velice dobře uvědomují a snaží se to zahrnout do svých měřítek úrovně hospodářské výkonnosti země (ekologičtí ekonomové na tomto místě používají pojem ekonomické zdraví). Navrhují hned několik alternativních způsobů měření výkonnosti a zdraví státu. V roce 1989 se ve své práci Daly a Cobb pokusili upravit HDP tak, aby obsahoval spotřebovávání a devastování přírodního kapitálu, znečištění a dopady rozdělení důchodů a vytvořili ISEW (Index of Sustainability Economic Welfare – index udržitelného ekonomického blaha) (Costanza, Daly, Bartholomew in Costanza, 1991, s. 12). Další současnější verzí je GPI (Genuine Progress Indicator – Skutečný indikátor pokroku) z roku 2007, jež má širší využití a ekologicky relevantní je i HANPP (the Human Appropriation of Net Primary Production – Lidské přivlastnění sítě primární produkce) (Victor, 2010, s. 239). Z porovnání některého z těchto alternativních měřítek ekonomické prosperity s konvenčním nejvíce užívaným HDP ve více zemích je zřetelné, že přestože HDP neustále v průběhu druhé poloviny minulého století roste, měřítko celkového blahobytu začínají okolo 70. let klesat. (Grafy viz příloha č. 2.)

Teorie ekologické ekonomie je podle mne příkladem, že se dá dělat ekonomie i jinak než pomocí poměru nákladů a výnosů a grafu tržní rovnováhy. Na mnoha místech vychází z neoklasické ekonomické teorie a doplňuje tyto modely o současné reálné podmínky. Je zřetelné, že ekologická ekonomie přemýšlí nad důsledky antropogenního působení a není jí lhostejné, že velká část z nich, byť se v HDP zobrazují jako ekonomicky prospěšné, nejsou dlouhodobě efektivní a to ani ekonomicky! Není jí lhostejná ani společenská stránka ekonomického chování devastující přírodu i sociální vazby. Představuje koncepci, která má zájem zachovat planetu i pro následující generace a upřednostňuje dlouhodobé cíle před krátkodobými zisky. Což shledávám jako smysluplné, odpovědné i racionální.

4. Komparace sociologického a alternativně-ekonomického přístupu

Tato část obsahuje porovnání sociologického přístupu s ekonomickým, konkrétněji pak s ekologickou ekonomikou, jejíž hlavní principy byly popsány v předchozí kapitole. Jak už bylo napsáno v úvodu práce, sociologický přístup vidím spíše jako teoretický a analytický. Je to dáno jeho komplexní analýzou sociálně-ekonomických problémů, jež zahrnuje aspekty historického vývoje společnosti, sociální, ekonomické, politické i ekologické, v čemž shledávám sílu a hloubku tohoto přístupu. Avšak přestože se v řadách sociologů objevují i praktické nápady řešení problémů ekologické a společensko-ekonomické krize (např. hlubinná ekologie vytváří snahu korigovat přístup ke světu především na individuální úrovni změnou vědomí (Keller, 1997a, s. 110)), převládá v sociologickém přístupu více reflexe a deskripce. Čímž nechci nijak snižovat její úlohu v debatách na téma ekologické krize, naopak je to právě sociolog, který zasazuje tuto problematiku do kontextu okolností, závislostí a souvislostí.

Pohled alternativní ekologické ekonomie na ekonomiku a sní související problémy je podobně komplexní jako sociologický přístup a jako nadstavbu přináší praktická řešení nedostatků aktuální ekonomické i politické praxe. Vnímám v ekonomii (v ekologické ekonomii) potenciál možnosti implementace jejích zásad do reality a to z několika důvodů, jednak pro její propracovanost, a pak především také proto, že jde o ekonomickou teorii a v rámci současné situace, kdy je motivace k jednání i chování dána kritériem ekonomické výnosnosti/ztrátovosti, má tato vědní disciplína silný vliv. Ekonomický přístup obecně je tím pojátkem západní, vyspělé společnosti (ale, opakuji, dnes už nejen jí), který pokud se podaří poupravit, změna již pak bude, podle mého názoru, velice rychlá a hladká. Další věcí je i to, že nový systém představuje i nové příležitosti. Thomas Casten z firmy Trigen Energy na příklad „označil hrozbu klimatických změn za největší podnikatelskou příležitost 21. století“ (Brown, Flavin in Brown, 2000, s. 34). „Otázka nezní, kolik bude snižování emisí uhlíku stát, ale kdo sklídí obrovský profit, který bude s touto činností spojený“ (Casten in Brown, Flavin in Brown, 2000, s. 34). Otázkou je i zpracování odpadu se ziskem, v čemž se skrývá také nevídaný potenciální zisk. Do budoucna by se dalo počítat s jakýmsi „odpadovým průmyslem“, poněvadž míra odpadů pravděpodobně pro některé již také překročila snesitelnou mez.

Toto jsou všechno předpoklady, které se zdají být funkční a polehčující v rámci operacionalizace změn v zavedeném ekonomicko-společenském systému. Na uskutečnění

těchto změn nemá sociologie, podle mě, na rozdíl od ekonomie, dostatečně silné nástroje a patrně ani aspirace, byť jde o změny společenské. „*Chytré společnosti poplavou s proudem* (pozn. příliv ekologického myšlení), *ty, které tak neučiní, spláchne proud ke dnu*“ (Ford in Brown, Flavin in Brown, 2000, s. 33). Tato myšlenka se již promítá do různých oblastí průmyslu (např. ve stavebnictví nízkonákladové, pasivní domy) i do oblastí uvnitř podniku v podobě marketingových koncepcí, etických kodexů či zřizování samostatných oddělení CSR (Corporate Social Responsibility – Společenská odpovědnost firem). Tento tlak vyvěrá spíše od spotřebitelů a zákazníků, vzhledem k tomu, že podobné aktivity jsou prozatím (alespoň je tomu tak v České republice) dobrovolné a nejsou nijak legislativně upraveny či vyžadovány. Je potřeba ovšem rozlišovat pouze marketingovou strategii a opravdové sdílení hodnot, třeba odpovědnosti vůči životnímu prostředí nebo vůči spotřebitelům, jejichž zvnitřnění je deklarováno konkrétními reálnými smysluplnými kroky.

Následně vyvstává otázka možnosti efektivní spolupráce obou vědních disciplín, sociologie a ekonomie v oblasti ekologické krize. Sociologická reflexe z mnoha úhlů pohledu by mohla být snadno využita ekonomy v jejich praktických návrzích řešení. Oblastí, kde by byla aplikace kooperace sociologů a ekonomů vhodná, je hned několik. Například v oblastech rozvojových zemí, by mohli sociologové spolu s ekonomy pomoci přijatelně vyřešit problém s odlivem kapitálu ze zemí, kde byl vytvořen (NICs a rozvojové země), a s tím spojené nekonečné vize chudoby. Bylo by samozřejmě vhodné do debat ohledně reálných návrhů zapojit i politické orgány, které by pomohli usměrnit legislativní otázky navrhovaných opatření. Dále bych si velice dobře dokázala představit, že by spolupráce sociologů a ekonomů mohla přinést určitou vizi, jakým způsobem by se dali regulovat znečišťovatelé v jejich činnosti. Sociologové by v této kooperaci jistě zesložitovali modely ekonomických procesů, avšak také by do nich vnesli jakési přiblížení reality, což je přesně to, co dnešní konvenční ekonomie a možná i ta ekologická rozhodně potřebuje.

Závěr

Cílem práce bylo charakterizovat problémy ekologické krize se všemi dalšími souvislostmi, které na toto téma navazují. Bylo popsáno, které všechny oblasti společenského systému vstupují do procesů týkajících se zhoršování kvality životního prostředí i kvality života a jakým způsobem ho ovlivňují. A proto není na místě, jak poukazuje Keller, za tuto situaci činit zodpovědnými ani selhání ekonomiky, ani na druhé straně politiky, ani etiky. Současnou situaci lze prostě pochopit, pouze přihlédneme-li k uspořádání společnosti jako celku (Keller, 1997a, s. 162). A myslím, že je v současné době na místě přihlédnout k uspořádání společnosti i přírody jako celku.

Nebylo úmyslem, aby z této práce vyplynulo nějaké silně negativní hodnocení neoklasické ekonomie a předkládání té ekologické jako zázračného léku na všechny soudobé problémy. Cílem bylo naznačit, proč je důležité v tuhle chvíli pozměnit, nebo spíše rozšířit, úzce zaměřený ekonomický pohled na svět a jeho fungování, a upozornit, že ekologická ekonomie může být (a pro leckteré nemusí) být dobrý příkladem tohoto širšího obzoru.

Nejde o to nastolit, kdo by měl mít silnější vliv na fungování ekonomiky, zda vláda či samotný trh. Nezvažuji ani o to, zda subvencovat nebo ne evidentně neadekvátní postupy výroby či neefektivní a neproduktivní využívání přírodních zdrojů, a to s ohledem na životní prostředí, živé organismy, včetně lidské populace a nakonec i na ekonomickou dlouhodobou výhodnost. Ale zdůrazňuji především nutnost si uvědomit individuální (v dnešní individualizované společnosti) odpovědnost vůči zdejšímu světu a nelze vynechat ani odpovědnost politickou za občany svého národního státu, byť je politický vliv v rámci globalizace omezován. V případě zabezpečení životaschopného prostředí je politická odpovědnost neoddiskutovatelná.

Nemám po studiu tohoto problému ani představu nějakého radikálního přechodu k novému ekonomickému myšlení, už jen vzhledem k tomu, že debata na téma mezi ekonomického růstu i ekologických problémů probíhá již minimálně čtvrtou dekádu. Dospěla jsem však k názoru, že je potřeba si věci jasně pojmenovat, pečlivě zanalyzovat (pokud možno) všechny souvislosti a následně se vydat tím směrem, který nám připadá nejlogičtější a nejprijatelnější. Je jasné, že pro takhle velkou změnu, změnu společenských hodnot (společenského systému na odpovědnější a moudřejší) je potřeba spoustu času pro uvědomění, vstřebání a rozhýbání prvotními impulsy. A i když není třeba pro některé konvenční ekonomy, zejména pro ty, kteří ze zásady zavrhnou všechny ostatní alternativní nápady, nový systém navržen (pro mne

by jím mohla být právě koncepce ekologické ekonomie), věřím, že se vydáme směrem smysluplným. Vždyť, jak napsal Kenneth Boulding, v dnešní době „*věřit v možnosti neomezeného růstu v omezeném prostředí může jen blázen nebo ekonom*“ (Boulding in Keller, 1997a, s. 151).

Seznam použité literatury

- AYRES, Robert U. *Environmental concerns and sustainable development*. Fontainebleau: INSEAD, 1996, 47 s.
- BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007, 191 s. ISBN 978-80-7325-123-9.
- BOREVITZ, J. *Steady-state Economics by Herman Daly*. The University of Chicago[online]. 2006 [vid. 27. dubna 2011].
- Dostupné z: http://cis.uchicago.edu/outreach/summerinstitute/2009/documents/cis_sti2009-borevitz-steady-state_economics.pdf
- BRANIŠ, Martin in DLOUHÁ, Jana, Jiří DLOUHÝ a Václav MEZŘICKÝ. *Globalizace a globální problémy: sborník textů k celouniverzitnímu kurzu "Globalizace a globální problémy" 2005-2007*. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, 2006, 312 s. ISBN 80-87076-01-x.
- BROWN, Lester R, FLAVIN in BROWN, Lester R a Linda STARKE. *Stav světa na přelomu tisíciletí: zpráva institutu Worldwatch o cestě trvale přijatelné společnosti*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000, 380 s. ISBN 80-86202-79-8.
- CLUB OF ROME. *History* [online].[vid. 7. března 2012]
- Dostupné z: <http://www.clubofrome.org/?p=375>
- DALY, Herman E a Joshua C FARLEY. *Ecological economics: principles and applications*. Editor Robert Costanza. Washington: Island Press, 2011, xxvii, 509 p. ISBN 978-1-59726-681-9.
- COSTANZA, Robert, Herman E DALY, Joy A Bartholomew. *Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability*. Editor Robert Costanza. New York: Columbia Univ. Pr., 1991, 13, 525 s. ISBN 02-310-7563-4.
- FINEXPERT. *Průměrný plat v USA dosahuje 67 000 Kč* [online].[vid. 20. dubna 2012]
- Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/prumerny-plat-v-usa-dosahuje-67-000-kc>
- GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992, 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
- HAMPL, Mojmír. *Interview*. In: Hyde park ČT24. TV, ČT24, 15. března 2012, 20:05 [online].

[vid. 16. března 2012]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10252839638-hyde-park-ct24/212411058080315-hyde-park/>

HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, xxii, 696 s. ISBN 978-80-7400-006-5.

HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2011, xxii, 696 s. ISBN 978-80-7400-006-5.

INVESTOPEDIA. NICs [online]. [vid. 20. dubna 2012] Dostupné z:

<http://www.investopedia.com/terms/n/newly-industrialized-country.asp?q=Newly%20industrialized%20countries#axzz1vEvMPqbl>

KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. 2. vyd. Brno: Hnutí DUHA, 1995, 143 s.

KELLER, Jan. *Sociologie a ekologie*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997a, 232 s. ISBN 80-85850-42-7.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 4., rozšířené vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, 181 s. ISBN 80-85850-25-7.

KUNA, Zbyněk. *Demografický a potravinový problém světa*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, 337 s. ISBN 978-80-7357-588-5.

LOMBORG, Bjorn. *Skeptický ekolog: jaký je skutečný stav světa?*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2006, 587 s. ISBN 80-7363-059-1.

ROODMAN, David in BROWN, Lester R a Linda STARKE. *Stav světa na přelomu tisíciletí: zpráva institutu Worldwatch o cestě trvale přijatelné společnosti*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000, 380 s. ISBN 80-86202-79-8.

SAMUELSON, Paul A a William D NORDHAUS. *Ekonomie*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1991, xi, 1011 s. ISBN 80-205-0192-4.

SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla: po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. 1. vyd. Praha: 65. pole, 2009, 270 s. ISBN 978-80-903944-3-8.

SCHUMACHER, E. *Malé je milé, aneb, ekonomie, která by počítala i s člověkem*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000, 284 s. ISBN 80-7239-035-x.

SIMON, Julian Lincoln. *Největší bohatství*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 666 s. ISBN 80-7325-082-9.

SUŠA, Oleg in DLOUHÁ, Jana, Jiří DLOUHÝ a Václav MEZŘICKÝ. *Globalizace a globální problémy: sborník textů k celouniverzitnímu kurzu "Globalizace a globální problémy" 2005-2007*. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, 2006, 312 s. ISBN 80-87076-01-x.

VICTOR, Peter A. *Ecological economics and economic growth*. *Annals of the New York Academy of Sciences* [online]. 2010, roč. 1185, č. 1, s. 237-245, [vid. 11. dubna 2011]. ISSN 00778923. DOI: 10.1111/j.1749-6632.2009.05284.x.

Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1749-6632.2009.05284.x>

VYSUŠIL, Tomáš. *Sociologická reflexe konfliktu mezi společností a přírodou: Teoretické přístupy a empirická zkoumání*. *Sociální studia* [online]. Brno: FSS MU, 2/2005, s. 43-70, [vid. 11. dubna 2011]. ISSN 1214-813X.

Dostupné z: socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080229083414.pdf

WORLD HEALTH ORGANISATION a. *Public health and environment: Percentage of deaths and DALYs attributable to environment, 2004* [online]. [vid. 15. dubna 2012]. Dostupné z: http://gamapserver.who.int/gho/interactive_charts/phe/total_percentage/atlas.html

WORLD HEALTH ORGANISATION b. *Global Health Observatory Data Repository: Number of reported cases of cholera* [online]. [vid. 15. dubna 2012].

Dostupné z: <http://apps.who.int/ghodata/?vid=2250>

Přílohy

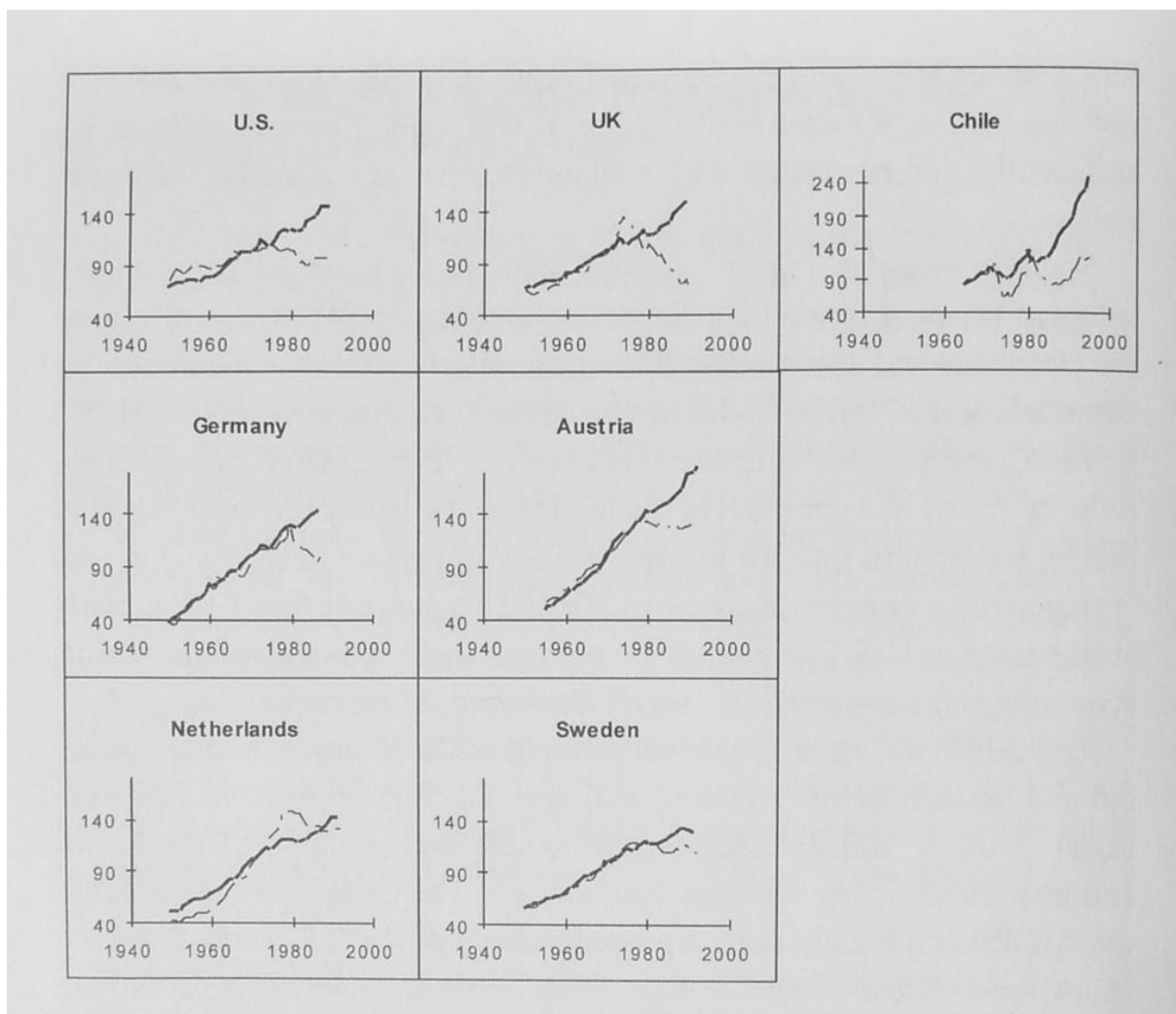
Příloha č. 1: Externality spojené s těžbou a spotřebou fosilních paliv

SPATIAL AND TEMPORAL CHARACTERISTICS OF SELECTED EXTERNALITIES ASSOCIATED WITH FOSSIL FUEL EXTRACTION AND CONSUMPTION				
Externality	Local	Regional	Global	Intergenerational
Global warming			X	X
Acid rain	X	X		X
Oil spills	X	X		X
Damage from extraction (see Table 11.2)	X			X
War ^a	X	X		X
Water pollution	X	X		X
Soil pollution	X			X
Air pollution (gaseous)	X	X	x	x
Air pollution (particulate)	X			
Heavy metal emissions	X	X	X	X

^aThe number of wars that have been fought and are currently being fought over the control of fossil fuels argues for the treatment of some wars, or at least some military expenditures, as an externality of fossil fuel production. See, for example, M. Renner, WorldWatch Paper 162: The Anatomy of Resource Wars. Washington, DC: WorldWatch, 2002.

(Zdroj: Daly, Farley, 2011, s. 195)

Příloha č. 2: Grafy porovnávající vývoj hodnot HDP a ISEW v několika zemích za období přibližně 1950- 1990

(Zdroj: Costanza, Jørgensen in Daly, Farley, 2011, s.: 276)